

Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu

**Alewism From Past To Present
I. International Symposium**

03-05 Ekim / October 2013

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI

2. Cilt

Bingöl Üniversitesi Yayınları
2014

RESMÎ VE SÖZLÜ TARİH ANLATILARI ARASINDA BULUNMANIN ALEVİ ÖĞRENCİLER VE TARİH ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

(Tunceli Merkez Örneği)

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ARSLAN*

ÖZET

Bu araştırmada Alevi öğrenciler ile tarih öğretmenlerinin okullarda ve sosyo-kültürel çevrelerinden öğrendikleri birbirinden farklı tarih anlatılarına maruz kalmalarının onları nasıl etkilediği araştırılmıştır. Araştırma 2012 yılında Tunceli kent merke-zinde yapılmış olup Alevi İslam inancına mensup 49 ortaöğretim son sınıf öğrencisi, 15 veli ve 6 tarih öğretmeni çalışma grubunda yer almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin resmi ve sözlü tarih bilgilerinin yaygın olarak çeliştiği görülmüş, iki tarih arasında bulunan öğrencilerin tarih dersleri/ders kitaplarına karşı ilgilerinin azaldığı, bilgi kargaşasıyla beraber kimlik parçalanması gibi sonuçlara yol açtığı saptanmıştır. Tuncelili tarih öğretmenlerinin de "kendileri ile çelişme", "gerçek dışı olduğuna inandığı bilgileri vermeye zorlanma" ya da "kendine oto sansür uygulama" gibi içsel problemlerle uğraştıkları anlaşılmış, derslerde toplumlarının tarih görüşleri ile çelişen konularda bütüncül ve gerçek bir katılım gösteremedikleri tespit edilmiştir. Tarih derslerinde/kitaplarında Alevilerle ilgili tarihsel bilgilere yer verilme-sinin yaşanılan sorunları azaltacağı, toplumsal hoşgörü ve barışa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Öğretimi, Hassas ve Tartışmalı Konuların Öğretimi, Sözlü Tarih, Resmî Tarih, Alevilik.

ABSTRACT

In this study, it has been investigated that how the exposure to different narratives of history effected to Alevi students and history teachers which they gained from schools and socio-cultural environment. Research has been carried out

* Batman Üniversitesi/Sosyoloji Bölümü. E-mail: dryusufarслан@gmail.com

in the center of Tunceli in 2012, and there have been 49 high school senior students, 15 parents, 6 history teachers in this study. According to results, it has been noticed that students' oral and formal history knowledge is widely conflicted, it is stated that students between two histories have lost their interests in history lessons/subject books and this lead to knowledge confusion as well as identity fragmentation. Also it has come out that teachers from Tunceli are dealing with inner problems such as "disagreement with themselves", "forced to teach some information that believed to be unrealistic", and " apply oto-censorship to themselves", it is identified that they can't participate in the subjects where there is a confliction with the opinions of their society date wholly and rightfully. It has been thought that mentioning about historical facts about Alevi people in history books/lessons will lessen the ongoing problems and contribute to social toleration and peace.

Key Words: History Education, Education Of Sensitive And Conflicted Topics, Oral History, Formal History, Alevism.

GİRİŞ

İslam'a ilişkin farklı değerlendirmeleri ve ritüelleri nedeniyle yüzyıllarca iktidar tarafından sorunlu bir kitle olarak görülen Aleviler, uygulanan baskı nedeniyle *söz ve belleğe* yazıdan daha fazla önem vermişlerdir. Baskıların Yavuz Sultan Selim dönemi Çaldıran Savaşı sürecinde katmerleştiği genel kabul görür. Bu olaydan sonra Alevi İslam kitleleri daha çok şehir merkezlerinden uzak yerlere çekilmiş, inançlarını gizlilik içinde yürütmüşlerdir. Bu durum Alevi toplulukta sözlü kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sözlü kültür, yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bilmeyen, bilse dahi ona hayatlarında yeteri kadar yer vermeyen, iletişimin ağırlıklı olarak konuşma diline ve tarihsel belleğe dayandığı kültürlerdir (Parıltı,2006:18). Bütün sözlü kültürlerin omurgasını *söz ve bellek* oluşturur. Şayet bir topluluk tarihsel bir olay yaşandığında değişik nedenlerden ötürü sözlü kültür ortamında kalmış ise o olayı *söz ve bellek* ile sonraki kuşaklara aktaracaktır (Kardaş, 2012:199). Çok uzun süre sözlü kültür ortamında kaldıkları için Alevi İslam topluluk tarihsel birikimlerini sonraki kuşaklara sözlü olarak aktarmıştır. Aleviler yazıdan haberdar olmuşlardır ancak, yazı daha çok bazı dini önderlerin tercihi olmuş, alt kesimler ise *söz ve belleğe* bağlı kalmışlardır. Bu durum zaman içinde Alevi sözlü tarihinin oluşmasını, bir geleneğe dönüşmesini sağlamıştır. Sözlü tarih, Alevi kitlenin görüşlerine teolojik ve historik çerçeve oluşturmasında daima baskın bir etki yapmış, bu yönde işlev görmüştür. Bu etki ve işlevin kentlere göç, asimilasyon, modernleşmeye rağmen bugün için de devam ettiği söylenebilir.

BASKI ALTINDAKİ TOPLULUKLARIN TARİHİ: SÖZLÜ TARİH

Resmi görüşle çelişen ya da iktidarcı dil ve inançları nedeniyle sorunsallaşmış dezavantajlı gruplar zorunlu olarak görüşlerini sözlü ifade etmektedirler (Kardaş, 2012:201). Bu gruplar için sözlü tarih demokratik ve halkçı bir söylem olup, totaliter yönetimler tarafından sesleri kısılmışların, kıskaç altında tutulanların tarihi olarak da adlandırılır (Counce, 2008:8; Erdilek, 2006:79). Bu bağlamıyla sözlü tarih, geçmişte yaşanan olaylara tanık olmuş ya da olaylara tanık olan kişileri dinlemiş olanlarla yapılan sistematik mülakatlardır (Thompson, 2006:23; Kyvig ve Marty, 2011:73; Counce, 2008:8). Bu mülakatlara sözlü tarih (oral history) ismini veren ilk kişi Gould iken (Danacıoğlu, 2008:135), üniversitede - Columbia Üniversitesi - sözlü tarih bölümünü kuran kişi Allan Nevins olmuştur. Nevins, sözlü tarih çalışmalarına bilimsel standartlar getirmiş, böylece *söz ve belleğe* dayalı anlatıların bilimsel olarak değerli kabul edilmesine olanak sağlamıştır (Somersan, 2007, s. 369).

Batı'da ilk sözlü tarih çalışmaları Herodot ile başlarken, İslam dünyasında ilk sözlü tarih çalışmaları peygamberin ölümünden sonra başlamış, hafızların çoğunun savaşlarda ölmesiyle Kur'an'ın kaybolmasını önlemek için şifahi kaynakların derlenmesi sağlanmıştır. Türklerde ilk sözlü tarih yazıcılığı Türk isminin kullanıldığı ilk yazılı metin olan Orhun Yazıtları olmuştur. Alevilerle ilgili ilk sözlü tarih çalışmaları oryantalistler, misyonerler, gezginlerce yapılmıştır. Grenard, Barnum, American Misyonary Herald bunlardan bazılarıdır (Yaman, 2007:37). Osmanlı döneminde Baha Sait ile devam eden çalışmalar, sonrasında Hamit Sadi, Süleyman Fikri, Yusuf Ziya Yörükân, Nazmi Sevgen, Hasan Reşit Tankut, Mehmet Eröz, Cemal Şener, Ayhan Aydın ile devam etmiştir. 1993 Sivas ve 1995 Gazi Olayları sonrasında Alevilik ile ilgili yayınlarda adeta bir patlama yaşanmıştır. Bu yıllarda "Hz. Ali'nin Faziletleri ve Menkıbeleri", "Kerbela", "Hz. Hüseyin'in Yaşamı, Kişiliği, Direnişi" gibi kitapların derlenmesinde sözlü kaynaklara başvurulmuştur. "*Cem*", "*Nefes*", "*Alevilerin Sesi*", "*Kızıldeli*", "*Kırkbudak*", "*Pir Sultan Abdal*", "*Velayet*", "*Can Can'a*", "*Hacı Bektaş*", "*Ehl-i Beyt Yolu*", "*Horasan Bülteni*", "*Şahkulu'nun Sesi*", "*Şahkulu Sultan*", "*Karaca Ahmet Sultan*", "*Serçeşme*", "*Toplumsal Barış*", "*Turna*" gibi dergilerde de sözlü tarih çalışmalarının önemli yer tuttuğu görülmektedir.

Alevi sözlü tarihinin en önemli konuları Hilafet meselesi, Hz. Ali'nin kahramanlıkları, Hz. Hasan'ın zehirlenmesi, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi, Hz. Ali soyuna Emeviler ve Abbasiler döneminde yapılan haksızlıklar, Pir Sultan'ın asılması, Dersim Olayları gibi olaylardır (Yaman, 2007:35). "Zulme ve haksızlığa uğrama" Alevi sözlü tarihinin odak konusuyken, Tunceli bölgesinde buna 1937-

38'de sivil katliamı yapılması ve bir avuç Dersimlinin gösterdiği direniş hikâyesi eklenmiştir. Bu yörede sözlü tarih, bireylere sürekli atalarının Dersim-li/Kırmanc/Alevi olduğunu ve fırsat bekleyen art niyetli ötekinin saldırılarına karşı direniş için uyanık kalmayı hatırlatmaktadır. İktidar ile uzlaşmak ve ortaklaşmayı, başkaldırının dışındaki farklı seçenekleri düşünmeyi reddetmeye çağırın ana unsur daima sözlü tarih olmaktadır. Topluluk üyesi herhangi bir birey, iktidara niçin daima karşı olduğunun bağlayıcı yanıtını sözlü tarihin evreni içinden yapmaktadır. Bu bölgede sözlü tarih, iktidar karşıtı bir tarih olmasının yanında, topluluğun dinsel ve siyasal tercihlerini, ekonomik ve sosyal ilişkilerini, düşünme ve algılama biçimlerini, tepkiyi ortaya koyuş tarzlarını belirleyen gerçek bir bağlayıcılığa sahiptir.

YÖNTEM

Bu araştırma iki farklı tarih anlatısına maruz kalan bireylerin durumunu *anlamaya* çalıştığından *nitel* bir araştırmadır. Bir toplumsal olayın hangi koşullar altında gerçekleştiği, toplumsal olayın kişi ya da grupları neden ve nasıl etkilediği, onların değer yargı ve davranışlarında ne gibi sonuçlara yol açtığını anlamak için durum çalışmalarına ihtiyaç vardır (Keleş'ten akt. Geray, 1976: 343). Bu nedenle araştırmada durum çalışması (case study) olarak bilinen araştırma desenine başvurulmuş, bu yöntem ile veriler elde edilmiştir. Araştırmada, yarı yapılandırılmış mülakat ve doküman analizi gibi araştırma teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2012 yılında Tunceli kent merkezinde 12. sınıfa giden 49 öğrenci ile 15 veli ve 6 tarih öğretmeni oluşturmaktadır. Görüşülenlerin tamamı Tunceli doğumlu olup Alevi inancına mensuptur. Görüşmelerin tamamında kamera kullanılmış, kayıtların çözümlemesi yapılırken kaydın kaçınıcı dakikadan başladığı (örneğin 07:22; 12:23 gibi), bunun yanı sıra sözel olmayan ifadeler (gülümseme, tebessüm, sinirlenme, ses tonunun yükselmesi, dalga geçme, el işaretleri...) aynen yer verilmiştir. Kamera kayıtlarından yazıya aktarılan ham veriler betimsel analiz yapılarak yorumlanmıştır. Görüşmecilerin isim soy isimlerinin verilmesi bilimsel etiğe uygun düşmeyeceğinden kodlar kullanılması tercih edilmiştir. Buna göre "MSY 13", mülakat sorusunu yanıtlayan "13 nolu öğrenci" "ÖĞRT 1", görüşme yapılan "1 nolu öğretmen" anlamına gelmektedir.

BULGULAR

1. Sözlü ve Resmi Tarih Bilgileri Arasındaki Farklılıklara İlişkin Bulgular

Yapılan araştırma sonucunda iki tarih arasında aşağıdaki konu başlıklarında anlatı ve bilgi farklılıkları bulunduğu anlaşılmıştır.

<i>Uyuşmazlık Gösteren Konular</i>	<i>f</i>	<i>Uyuşmazlık Gösteren Konular</i>	<i>f</i>
Dersim İsyanı	38	Şah İsmail	6
Hız. Ali	29	Emeviler	4
Yavuz Sultan Selim	25	Orta Asya Kabulü	4
Alevilik-Bektaşılık	22	Yeniçeri Ocağı	4
Kerbela Olayı	18	Kafkas Cephesi	4
Hız. Hüseyin	17	İslamiyet'in doğuşu - yayılışı	3
Hız. Ebubekir	16	Batınlık- Hasan Sabbah	3
Hız. Ömer	16	Celali ayaklanmaları	3
Hız. Osman	16	IV. Murat (Kuyucu Murat)	2
Yezit	13	Hayber'in Fethi	2
Hız. Hasan	13	Şeyh Bedrettin İsyanı	2
Ermeniler	11	Koçgiri İsyanı	2
Muaviye	11	Mezopotamya	2
Şeyh Sait İsyanı	10	Osmanlı Devletinin Kuruluşu	1
Atatürk	8	II.Mahmut	1
Dinsel hoşgörü	7	Ahiler	1
		Hicret	1

Bulgulara göre Tunceli yöresinde aynı tarihsel olayın resmi devlet ideolojisinde farklı halk arasında farklı bilindiği görülmektedir. Başka bir deyişle Tunceli'de "anlatılan" ve "yazılan" olmak üzere birbirinden farklı tarihlerin dolaşımında olduğu anlaşılmaktadır. Bu gerçeği MSY 23 nolu öğrenci "(22:52)... anlatılanlarla yazılanlar tamamen ters düşüyor" şeklinde açıklarken, MSY 38 nolu öğrenci "(25:44) Biz, tarihi A ve B dillerinden öğreniyoruz" diye ifade etmiş, MSY 37 nolu öğrenci ise "(04:22) okulda başka bir şey öğreniyoruz evde farklı bir şey öğreniyoruz" biçiminde açıklamıştır. Velilerde kendi okul yıllarında din ve tarih derslerinde "devletin" ve "toplumlarının" olmak üzere birbirine rakip tarih görüşlerine maruz kaldıklarını, bu durumun kendilerini zorladığını ifade etmişlerdir. Birbiriyle uyuşmayan sözlü ve resmi tarihin en bilinen örnekleri şöyle sıralamak mümkündür: Hız. Ali tarih ders kitaplarında sessiz sedasız dördüncü halifelige gelmiş biri iken sözlü tarihte peygamberin naaşını yıkayan, defneden; Gadir Hum'da kendisine halifelğin verildiği, Bedir, Uhut, Hendek, Hayber savaşlarında hikmetler gösteren biridir. Sözlü tarihte Hız. Hasan'ın zehirlendiği ifade edilirken ders kitaplarında Hız. Hasan'ın kendi eceliyle öldüğü yazılıdır (Okur ve diğ. 2011:120). Muaviye "Müslü-manlar arasındaki karışıklıkları önleyerek ülkeye huzur

sağlamaya çalışan” (Okur ve dig. 2011:120) biri olarak ders kitaplarında tasvir edilirken, sözlü tarihte tersi bir anlayışa sahip olduğu anlatılır. Pir Sultan, Şeyh Bedrettin, Hasan Sabbah da resmi tarihte “düşman” gibi gösterilirken, sözlü tarihte bambaşka anlatılmaktadır. Yine Yavuz Sultan Selim tarih ders kitaplarında “*dürüst*” “*değerli hükümdar*” (Okur ve dig, 2011: 24), “*ince ruhlu*”, “*Sekiz yıla seksen yıllık iş sığdırmış bir padişah*” (Cazgır ve dig., 2011: 61) olarak tanıtılırken, sözlü tarihte Alevi katliamı yapan biri olarak söz edilir. Şah İsmail resmi tarihte düşman, sözlü tarihte “hatai” olarak tanınan “yedi ulu ozan”dan biri olarak kabul edilir, cemlerde nefesleri okunur, adından saygı ve hürmetle bahsedilir. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması “*vakai hayriye*” olarak adlandırılırken, sözlü tarihte “*vakai şerriye*” olarak tarif edilir. IV. Murat sözlü tarihte Alevileri kitlelere büyük baskılar uygulayan biri iken kitaplarda Doğu’yu fetheden büyük padişaktır. Yine resmî tarihte Koçgiri ve Dersim’de Cumhuriyet’e karşı bir isyan olduğu ifade edilirken sözlü tarihte “sivil katliamı” yapıldığına vurgu yapılır. Lise 1, 2, 3, 4 tarih ders kitaplarında yüzü aşkın cami kelimesi ve resminin yanında onlarca kilise, havra, sinagog resmi olmasına rağmen bir tek cemevi kelimesi ya da resmi yoktur. Sömürgecilik çağını başlatan Kristof Kolomb; altı milyon Yahudi’nin ölümünden sorumlu Hitler, Rus diktatör Stalin’in süslenmiş resimleri olduğu halde, Hz. Ali’nin, Hz. Hüseyin’in, Hacı Bektaş’ın, Pir Sultan’ın, Yunus Emre’nin resimlerine rastlanmamaktadır. Bu tutum öğrenci, öğretmen ve veliler tarafından yaygın şekilde tepkiyle karşılanmaktadır. 2002’den bu yana yapılan Kürt açılımı, Alevi açılımı gibi milli birlik ve beraberliği sağlamaya çalışan hükümetin yeni Türkiye projesinde hoşgörülü, demokratik ve çoğulcu tarih dersleri ve ders kitaplarına ihtiyaç duyulduğu bulgulardan anlaşılmaktadır.

1. Resmi ve Sözlü Tarih Anlatıları Arasında Bulunmanın Alevi Öğrenciler Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bulgular

Alevi öğrencilerin yaşadığı önemli sorunlardan biride sözlü ve resmî iki farklı tarih anlatısı arasında bulunuyor olmalarıdır. Bu durumun yol açtığı olumsuzluklar aşağıda görülmektedir.

<i>Etkiler</i>	<i>F</i>
Tarih ders kitaplarına olan ilgimi azaltıyor	37
Tarih derslerine olan ilgimi azaltıyor.	33
Neye inanacağımı şaşırıyorum	30
Tarih bilgileri arasında çelişkiler oluyor	10
Asimile oluyoruz	5
Beni etkilemiyor; çünkü ben sözlü tarihe inanıyorum	5
Kimlik parçalanması yaşıyorum	4
Kendi tarihimden soğuyorum	4

Psikolojimi bozuyor	3
Güvensizlik/Şüphencilik yaratıyor	3
Kendimi dışlanmış hissediyorum	2
Tarih dersinde öğrenmeme engel oluyor	2
Tarih öğretmeninden uzaklaşıyorum	1
Asilik yaratıyor	1
Özgüvenimi düşürüyor	1
Kendimi dile getiremiyorum	1

Bulgular, tarih dersleri ve ders kitaplarına karşı kayda değer bir ilgisizliğin bütün diğer olumsuzluklardan önce geldiğini göstermekte ve ortaya koymaktadır. Türklerin ve Sünni İslam'ın sürekli övüldüğü, geçmişte Türk ve Sünni toplulukların dışında Anadolu'da hiç kimse yaşamıyormuş gibi sunulduğu tarih dersleri/ ders kitapları, öğrenciler arasında yaygın şekilde gerçekdışı kabul edilmekte, bir ilgi nesnesi olamamaktadır. Çalışma grubundaki öğrenciler üniversite tercihlerinde tarih bölümlerini tercih etmeyi düşünmediklerini ifade etmiş, KPSS ya da atanamama endişesini, resmi tarihe maruz kalmak istememelerinden sonra sıralamışlardır. Bu veri Alevi öğrencilerin üniversitelerdeki tarih öğretimine de katı bir şekilde mesafeli durduklarını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan resmi ve sözlü tarihe maruz kalan bu öğrencilerin tarih bilgilerinde çelişkiler meydana geldiği, kimlik parçalanması yaşadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin MSY 22 nolu öğrenci “(07:22) birisi sana bir şey anlatıyor, sen busun diyor, senin dinin bu diyor, öbürü sen busun diyor, bu belirsizlik oluşturuyor, ne olduğunu bilememek oluşturuyor” biçiminde, MSY 7 nolu öğrenci “(24:24) sonuçta ikisi arasında kaldığımız zaman neye inanacağımızı şaşırıyoruz” şeklinde, MSY 5 nolu öğrenci “(13:47)[Elini sol kulağına götürerek] Bir yandan, işte bu taraftan bir şeyler işitiyorsun, [sonra elini sağ kulağına götürerek] bu taraftan da farklı şeyler işitiyorsun. İnsanda bir karmaşa oluşturuyor biliyor musunuz. İşte ger-çekten acaba kim, hangi taraf doğruyu söylüyor; bu taraf mı doğruyu söylüyor, şu taraf mı doğruyu söylüyor, arada kalıyorsunuz” biçiminde bu düşüncelerini açık-lamıştır. Öğretmenlerde sonuçları tahripkar olan bu meseleyle ilgili şahit oldukları pratikleri şu şekilde ifade etmişlerdir:

ÖĞRT 3 “(20:22) çocuklar neye inanacaklarını bilmiyorlar, yani hangisi doğru, diyelim ki cemevi'nde dinliyor geliyor bana soruyor, ben söylüyorum, kafası karışıyor, bana mı inansın ona mı inansın ya da sokaktakine mi inansın (gülüyor). Ya da işte demokratik kitle örgütlerine mi? Çocuklarda müthiş bir kafa karışıklığı oluyor, bunu önlemek mümkün değil, bu müfredatla mümkün değil” biçiminde,

ÖĞRT 5 “(07:25) *İnkılap tarihi dersiydi onu çok net hatırlıyorum hocam, siz böyle diyorsunuz ama bunu nenemiz dedemiz böyle söyledi diyenler vardı*” biçiminde durumu ifade etmiştir. ÖĞRT 1, 2, 4, 6’da benzer tecrübelerini aktarmışlardır.

Sözlü tarih ile resmi tarih görüşlerinin bir arada olduğu yerlerde bilgi kargaşası olduğu bilinmektedir (Bilmez, Kayacan, Aslan, 2011:53; Barton ve McCully, 2008:81; Çiçek, 2009:151-157) . Tarih derslerinin siyasallaştırılması, resmi devlet ideolojisinde farklı toplulukların tarihlerinin reddedilmesi sorun ve kargaşanın en önemli nedenini oluşturmaktadır. Türkiye’de tarih dersleri “Türk-İslam Tezi, Türk Tarih Tezi” gibi siyasal görüşlere göre hazırlanmış, resmi devlet ideolojisini bireylere empoze etmeye çalışan bir misyon yüklenmiştir (Şimşek, 2011: 8; Yazıcı, 2011: 199; Eranlı,1992: 12-13; Copeaux, 2003:107; Öztürk, 2009: 243-274; Bora, 2009: 122). Resmi tarih, çocuklarda kimlik parçalanmasına yol açabilmektedir (Hawkey, 2008:108). Nitekim ulaştığımız verilerde bazı öğrencilerin kolektif kimliğinin parçalandığı, toplumlarına ait görüşleri reddettikleri ortaya çıkmıştır. Resmi tarih, bu bölgedeki bireylerin ortak bir uzlaşma temelinde benimsedikleri kimliklerine güçlü zararlar vererek ortak kimliğe katılmayı reddetmeye davet etmekte, ata yadigarı bilginin ve düşüncenin parçalanmasına, ortak bilinç dışında dolaşımına yol açmakta ciddi bir paya sahip olduğu görülmüştür. Örneğin MSY 8 nolu öğrenci “(23:00) *insan bir kimlik parçalanması yaşıyor. Yani tam olarak bu. Ne olduğunuzu bilemiyorsunuz. Mesela benim büyükbabam Türk olduğumuzu söyler, ama dışarıda bir arkadaşına söylüyorum ne saçmalıyorsun biz Zaza’yız der, başka bir arkadaşım biz Kürt’üz falan der. Bu ne kadar kötü bir durum*” şeklinde bu durumu ifade etmiştir. Resmi tarihe maruz kalan yetişkin bireyler arasında da kimlik parçalanması karşılaşılan önemli bir sorundur. Aynı aile içinde bile aidiyetlerle ilgili önemli görüş ayrılıkları vardır. Yüzlerce yıllık sözlü mirası hafızalarında taşıyan yaşlıların azalması, modernleşmeyle birlikte birleştiricilik özelliği bulunan geleneksel sözlü kaynakların öneminin azalması, 1970’lerden itibaren devlet ile muhaliflerin birbirlerine karşı yürüttükleri mücadele nedeniyle belirli bilgilerin dolaşıma sokulması, ister bilerek isterse yanlışlıkla olsun, otoriteye karşı olma hevesiyle “topyekun referans olarak döneminden ve bu referans içindeki kullanım tercihlerinden koparılmış değiştirmelerle” (Debord, 2012:152) yazılmış araştırma ve akademik tezlerin yarattığı bulanıklık, gençlerin değişen hayat şartları nedeniyle gelir, fırsat, kariyer ve güç için kültürel kimliklerine olan ilgilerini feda etmeleri (Özben, 2011:95) bu durumun ortaya çıkmasında sebepler olmuştur.

2. Resmi ve Sözlü Tarih Anlatıları Arasında Bulunmanın Alevi Tarih Öğretmenleri Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bulgular

Bulguları, a) öğrencilerden tarih öğretmenlerine yansıyan tepkiler, b) tarih öğretmenlerinin kendilerinden yansıyan tepkiler olarak iki ayrı başlıkta ele almanın konunun anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Buna göre;

a) Öğrencilerden Tarih Öğretmenlerine Yansıyan Tepkiler: İki tarih arasında bulunan öğrencilerin tarih derslerinde öğretmenlerine karşı sergiledikleri davranışları mesleğinde deneyim sahibi tarih öğretmenleri şöyle aktarmışlardır:

ÖĞRT 1, “(14:33) şimdi çocuk ister istemez bu olayın (sözlü tarihin) etkisine girdiği için ister istemez çocukta böyle bir saldırgan, yani saldırgan bir tavır içerisinde ayağa kalkıp [öfkeli bir ses ile] “böyleydi, böyle yaptık, şöyleydi, böyle karşılaştık” yani böyle çocuk daha hâlâ o travmanın etkisinde kalmış, saldırgan, isyankar, asi tipli, savaşçı halen travmanın etkisindeki karşılaştığımız öğrencileri görüyorum. ...Bizlerinde bildiği gerçekleri çocuklar ifade ediyor. Ama biz öğretmeniz sonuçta, bazı şeyleri istesek de söyleyemiyoruz. Konuyu değiştirmeye çalışıyoruz.” biçiminde ifade etmiş,

ÖĞRT 2, “(09:48) mesela en büyük eleştirileri “neden bizi ilgilendirmeyen şeyleri anlatıyorsunuz, bizimle ilgili konulardan bahsetmiyorsunuz?” Buna karşı bir isyanları oluyor. Hani neden kitaplarda bizim ile ilgili şeyler yok. Çünkü bizim inançlarımız, yaşayışlarımız daha farklı. O yüzden bu konuda tepkileri oluyor. (11:06) ...suratı düşüyor, eğer verdiğim cevap onu tatmin edecek bir cevap olmadığında, suratını ekşitip, dersi dinlemiyor. “Beni ilgilendirmiyor” diyebiliyor, karşılaştım çünkü böyle şeylerle. Dinlemem derken hani ilgisini kaybedebiliyor. (12:35) Onları (öğrencileri) tatmin etmek bu anlamda zor oluyor. Aslında çoğu zaman da tatmin edemiyoruz. Yani bazı şeyleri, bazı noktalarda yapabileceğimiz bir şey kalmıyor. Farklı kaynaklardan okumalarını tavsiye ediyorum. Ders müfredatını düşün-düğünde gerçekten onları tatmin edecek, o [tarih ders kitabı]kitaba göre, o kitapta işlenen temaya göre benimde cevabım yok...” şeklinde yaşadıklarını anlatmış,

ÖĞRT 4, “(10:40)kesinlikle tepkileri var. Düşünebiliyor musunuz, kabul etmiyor yani, O’nu [Atatürk’ü] bir lider olarak görmeyen çocuklarla bile karşılaştım. Sertleşiyor, sinirleniyorlar açıkçası, yani biraz [Atatürk’e karşı Dersim 1938’den dolayı] bir kırgınlık var öylemi

desem, yani bir hüüzün var, hani yaptıklarından ötürü, çünkü bizzat yaşayanlar var, büyükbabaları bizzat yaşayanlar var, [büyükbabaları çocuklarına] anlatıyorlar yani. Düşünsenize büyükbabanız o olaydan [Dersim 1938'den] etkilenmiş ya da yakınlarınızı kaybetmişsiniz, normal olarak çocuk çok bundan etkileniyor. ...Bizimde büyüklerimiz bize anlatmıştı, hala travmanın etkisi üzerimizde, aslında bizde her şeyin farkındayız ama söyleyemeyiz ki.” şeklinde,

ÖĞRT 5, “(06:12) *Ben size bir şey söyleyeyim. 12 miydi, 11’miydi şimdi hatırlamıyorum, yani sınıfı hatırlamıyorum açıkçası, ama çocuk aynen bana şöyle demişti: (gülerek) “Kes hoca” demişti. Derste aynen çocuğun tabiri buydu bana. Yani “inanmıyoruz senin anlattıklarına” der gibi. Kesiyorduk yani, kesiyorsunuz çünkü çocuk itiraz ediyordu size, bu öyle değil, böyle hocam, bunu niye böyle söylemiyorsunuz, ya da nenemiz büyükbabamız böyle söyledi diyenler vardı. Bir şey diyemiyorduk, çünkü çocuk doğruları söylüyordu.” biçiminde,*

ÖĞRT 6,“(09:56) *öğrencilerin sözlü tarihi gündeme getirdikleri konular genellikle yaşadıkları coğrafi konumda etkili olan düşünce ve inançlara yönelik yapılan şiddet ve baskılardır. Mesela Yavuz Sultan Selim denilince Tunceli’deki halk hemen bir farklı yaklaşır. ...doğuya yapılan seferler Kuyucu Murat Paşa döneminde, Yavuz Sultan Selim döneminde hemen Alevilerin çok olduğu yerlerde en çok tepki ile karşılanan iki kişidir. Özellikle İran üzerine yapılan seferlerde hemen bu tepkiler geliyor. Sadece öğrenci değil dışarıda sohbet konusu olduğunda da tepki veriliyor. Belki kulaktan dolma duyular vardır ama gerçeklik payı yok mudur, vardır...” biçiminde öğrenci tepkilerini yansıtmaktadır.*

Tarih öğretmenlerinin değerlendirmeleri yorumlandığında resmi tarihe dayalı tarihsel anlatıların kazanımlara dönüşmediği, sözlü anlatıların buna engel olduğu anlaşılmaktadır. Hassas ve tartışmalı tarih konularında öğretmen ve öğrencilerin zaman zaman karşı karşıya geldikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin sözlü tarihi savunurken “ses tonlarının değiştiği”, susturulmaları, konunun geçitirilmesi durumlarında ise “suratlarını ekşittikleri”, “dersten koptukları” anlaşılmaktadır. Sözlü tarihle büyüyen öğrencilere özellikle hassas ve tartışmalı konularda mutlak doğru olarak yalnızca resmi tarihin sunulmasının oluşan tepkilerin kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Çünkü bu öğrenciler, iki tarihin çelişen konularında objektif/nesnel bilginin sözlü tarihteki gibi olduğuna inanmaktadırlar (Arslan, 2013: 1-29). Bu inanç, görevi resmi tarihi öğretmek olarak belirlenen tarih öğretmenin rolünü tam anlamıyla yerine getirmesine izin vermeyen bağlayıcı bir engel olarak gözlemlen-

miştir. Öğretmenlerin hassas ve tartışmalı konularda resmi tarih görüşünü savunmayı isteyerek yeğlemediği, başlayan tartışmaları en hızlı şekilde bitirme ya da geçiştirme yolunu daha fazla seçtiği bulgulardan anlaşılmıştır. Bu da, hassas ve tartışmalı konularda öğretmenlerin sözlü tarih görüşlerini doğru kabul ettiklerini, tercihlerini toplumlarından ve geleneklerinden yana kullandıklarını ancak pratikte bu görüşlerini savunmaktan çekindiklerini göstermekte ve ortaya koymaktadır. Bu husus tarih öğretmenlerin kendilerinden yansıyan tepkilerde daha da net ortaya çıkmaktadır.

Tarih Öğretmenlerinin Kendilerinden Yansıyan Tepkiler: Bireylerin sosyalleşmeyle öğrendikleri bilgi, değer, inançları statüleri ne olursa olsun tamamıyla terk etmeleri söz konusu bir durum değildir. Alevi tarih öğretmenlerinin durumu bunu adeta özetlemektedir. Mesela ÖĞRT 1

(II-00:26) Birebir resmî tarih anlatmanız gerekiyor, bu sefer yakın çevrende biraz potansiyel şey gibi işte “bu asimile olmuş” (gülüyor) diyorlar. Böyle bir durum var açıkçası. Bunları [tarih ders kitabını göstererek] anlatırken ister istemez bir ikileme kalma, yani beynimizde düşünerek anlatmaya çalışıyoruz. Yani öğrencilere “şu olmamıştır da” diyemiyorsunuz, bir arada kalma hissi var, bir git gel var. [MEB’in] beklentileri farklı, öğrencilerin beklentileri farklı. Biz şu an bir ikileme yaşıyoruz. ...Mesela Dersim olaylarını anlatırken vereyim mi verni-yeyim mi, bir çekimsellik, bir rahatsızlık oluyor bende” biçiminde,

ÖĞRT 2“(15:06) çekincelerden kaynaklı biraz rahat olamıyoruz, Kendim bizzat duyduğum, gördüğüm canlı tanıklar var, canlı tanıklardan duyduklarımı bazen aktardığım olaylar oluyor tabii. Ama ben bu sistemi eleştiriyorum biraz da, yani daha bağımsız, daha rahat, daha çekinmeden [anlatabilmeliyiz]. Kendi tarihimizi anlatabilmeliyiz. ...Düşündüklerimizi özgür söylediğimizi söyleyemem... Bunun sıkıntılarını yaşıyorum, ... İnandığın, aslında öyle olmadığını düşündüğün şeyleri öğrencilere aktaramamak psikolojikmen etkiliyor seni. Çünkü inanmadığın şeyleri söylemektir yaptığınız. Objektif davranmadığınız ve inanmadığınızı anlattığınız için psikolojikmen kendi içinizde bir rahatsızlık yaşıyorsunuz. Çünkü sanki sistemin bir temsilcisi gibi davranmış oluyorsunuz. Kendini bir yanlıştın sürdürücüsü gibi hissediyorsun, o yanlışa sende katılmış oluyorsun. (19:07) Burası küçük bir yer, gittiğin her yerde, her ailede, akraba çevresinde mutlaka öğrencilerin ile karşılaşıyorsun, o ortamlarda işte hani (alaycı bir ifadeyle) “hocam siz sınıfta böyle söylemişiniz”(gülüyor) bu tarz durumlarla

karşılaşıyorsunuz. Çünkü küçük bir yer burası, hepimiz aynı kültürün insanlarıyız, onun yaşadıklarını bende yaşadım, yani hepimiz yaşadık.” Biçiminde aktarmıştır.

Öğretmenlerin yaşadıkları bu olumsuzluklar Tunceli doğumlu diğer öğretmenler arasında da göze çarpmaktadır. Örneğin

ÖĞRT 3, “(07:05) *Yavuz [Sultan Selim] ile ilgili, mesela diyelim Celali ayaklanması, Şahkulu ayaklanmaları, Babailer ayaklanmasını anlatırken insan rahatsız oluyor, ben rahatsız oluyorum yani. Çünkü gerçekte o ayaklanmaların toplumsal tabanı, inanç tabanı bizim gibi insanlar, biz biliyoruz bunu. Burada bir rahatsızlık oluyor tabii. Yani “ya çocuklar bunlar aslında Alevi idi” demek gerekiyor, ama bunu söyleyemiyoruz. Bunun rahatsızlığı var...Kendimi rahatsız hissediyorum, yani ben öğretmenlik yapmıyorum hissi. Şöyle bir şey ki bilimsel tarihe inanırım, onu savunurum ama maalesef onu pratikte yapamıyorum”* biçiminde düşüncelerini ifade ederken,

ÖĞRT 4, “(12:08) *[Gülerek] Bir takım olaylar yaşanmış, bazı gerçekler var fakat bunu siz o an çocuğa veremiyorsunuz. Yani kötü bir durum. Yani çocuk toplumuna ait tarihi konuşmak istiyor, ama siz susturuyorsunuz, yeter diyorsunuz. (12:46) Eve geldiğimde, doğruyu öğrencilerime veremediğim, söyleyemediğim için vicdanım sızlıyor, bir gerçeği söyleyememiş oluyorsunuz, öğretememiş oluyorsunuz, o yüzden tabii ki ben de kendimi kötü hissediyorum açıkçası”* biçiminde düşüncesini açıklamış,

ÖĞRT 5, “(17:10) *biraz resmî tarihçilikten çıkarmak lazım. Bunun başka alternatifi yok ki. Çocuk “hocam ben sana inanmıyorum” diyor. Şimdi siz inanmadığınız bir şeyi öğrenir misiniz? Yok öğrenemezsiniz. Yani şimdi şeyi söyleyeyim, bakın ben size net bir şey söyleyeyim: ben bu kaynaktan [elini masada duran bir 11. sınıf tarih ders kitabına uzatarak] okudum, ama buradakiyle [elindeki tarih ders kitabını tutarak] çelişiyorsunuz, çeliştığınız için çocuğa veremiyorsunuz anlatabiliyor muyum, bir kere siz çelişiyorsunuz, siz çeliştığınız şeyi inanarak çocuğa aktarmaya çalışıyorsunuz. Siz inanmadığınız şeyi, nasıl inandıracaksınız? İmkansız ki. Kendinizle sürekli çelişiyorsunuz. Yanlış yalan şey öğretiyorsunuz, Kötü bir duygu yani. Mesela hocam “Sen inanıyor musun bu anlattıklarına” diyenler vardı: “Hayır” diyordum [gülüyor]. ...Tiyatro oynuyorsunuz yani. İnanmadığınız bir şeyi*

anlatıyorsanız ne kadar öğretirsiniz?” biçiminde düşüncelerini anlatmıştır.

Resmi ve sözlü tarih nedeniyle öğretmenlerin tarih derslerinde görevlerini yaparken zorlandıkları, düşünsel gelgitler yaşadıkları, hiçte benzer söylemleri olmayan iki rakip tarihin onların pratik ve duygusal bütünlüklerine zarar verdiği görülmekte ve anlaşılmaktadır. Öğretmenler toplumlarına ait tarih bilgilerini, yasal zorunluluklardan doğan yükümlülüklerden dolayı sansürlemekte, görünüşte bilimsel, derinlerde ise bilim karşıtı bir tutum sergilemeye mecbur kalmaktadırlar. Bunun sonucunda öğretmenlerin “kendileri ile çelişme”, “gerçekdışı olduğuna inandığı bilgileri vermeye zorlanma”, “kendine otosansür uygulama”, “kendini iktidarın propagandacısı gibi hissetme”, “tiyatro oyuncusu gibi davranma”, “okul içinde ve dışında alay konusu olma” gibi içsel sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin çelişen konularda bütüncül ve gerçek bir katılım göstere-medikleri, mesleki rollerini oynayamadıkları görülmüştür. Yörede tarih öğretmenleri açısından bu durum sorunlar oluşturmaya devam etmekte ve bir çözüme kavuşturulmayı beklemektedir.

TARTIŞMA

Türkiye’deki tarih öğretiminde 1930’lardan beri Türk ve İslam’ın Sünni anlayışına göre tek tip bir tarih öğretilmeye çalışılmış, Kürt, Zaza ve Alevi tarih görüşleri reddedilmiştir. Tüm red ve asimilasyon uygulamalarına rağmen söze konu kesimler tarihlerini kulaktan kulağa sözlü biçimde aktararak korumayı başarmışlardır. Türkiye nüfusunun Sünnilerden sonra en kalabalık kısmını oluşturan Alevi İslam’ın tarih dersleri/ders kitaplarında inkar edilmesi, tüm sosyal, sanatsal, tarihsel birikimlerinin görmezden gelinmesi ya da “*düşük düzeyli bir eğitimle sınırlandırılması*” eğitimde ayrımcılık anlamına gelmektedir. Alevi vatandaşlar vergileriyle MEB’e destek olmakta, okul aile birliklerine bağış yapmakta, kayıt paralarıyla okullara katkı sunmaktalar. Dolayısıyla bilimsel ve tarafsız bir eğitimin çocuklarına verilmesi, tarih içinde toplumlarının sesinin kısılmasına itiraz etmelerinin haklı tarafları vardır. Bir eğitim sistemi içerisinde mutlu sonuçlar elde edebilmek, o sistem içerisine farklı kültürlerden gelen öğrencilerin fikir, düşünce, inançlarına saygı duyulması ile mümkündür. Nitekim Barton tarih eğitimcilerinin hedeflerine ulaşabilmesi için farklı kültürlerden gelen öğrencilerin tarih algılarına saygı duymaları gerektiğinin altını çizer (2001: 89-106). Tarih derslerinde Alevi İslam’ın tarih algısının dikkate alınmasıyla Alevi öğrencilerin derse olan ilgileri ve bakış açıları üzerinde olumlu bir değişim olacağı, tarih derslerini daha zevkle dinleyecekleri, hassas ve tartışmalı meseleleri çoklu perspektiften yorumlayabilmeleri, farklı mezheplere saygı duyma, hoşgörü ile bakmayı öğrenebilecekleri,

Alevî tarih öğretmenlerinin de tek boyutlu sunulmak zorunda kalınan tarih anlayışından kaynaklı yaşadıkları sorunlarda azalma olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu makalede resmi ve sözlü tarihin Tuncelili Alevî öğrenci ve tarih öğretmenleri üzerindeki etkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. İki tarihin 33 farklı tarih konusunda uyumsuzluk gösterdiği anlaşılmış, resmi tarihin *geçmişin tek doğrusu* gibi sunulmasının tarih dersleri ve ders kitaplarına karşı genelleşmiş bir ilgisizliğin oluşmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin iki tarihin çelişen konularında çoğunlukla toplumlarından öğrendikleri tarihsel bilgileri referans aldıkları, öğretmenlerinin resmi tarih görüşlerini bu bilgilerle eleştirdikleri, çürütmeye çalıştıkları bunun engellenmesi durumunda da dersten koptukları anlaşılmıştır.

Bununla birlikte resmi tarihin yasal bir zorunluluk olarak dayatılması bazı öğrencilerin ortak bir uzlaşma temelinde benimsedikleri kimliklerine güçlü zararlar vererek ortak kimliğe katılmalarını engellediği, geleneksel bilginin ve düşüncenin parçalanmasına, ortak bilinç dışında dolaşımına yol açtığı anlaşılmıştır.

Alevî tarih öğretmenlerinin iktidarın soruşturma açma, meslekten çıkarma gibi yaptırımlarından çekinceleri olduğu için hassas ve tartışmalı konularda sözlü tarihlerini “ret/inkar etme” ya da “geçişirme”yi yaygın olarak denedikleri, bunu deneyen öğretmenlerin düşünsel ve duygusal rahatsızlıklar yaşadıkları, derslerde bütüncül ve gerçek bir katılım gösteremedikleri bulgulardan çıkarılan diğer sonuçlar olmuştur. Tarih dersleri ve ders kitaplarında Anadolu’da yüzyıllardır yaşayan farklı sosyo-kültürel topluluklara ve onların tarih algılarına saygı gösterilen bilimsel gerçeklerle uyumlu tarih bilgilerine yer verilmesiyle Alevî öğrenci ve tarih öğretmenlerinin yaşadıkları sorunların azalacağı, tarih öğretimindeki başarı ve verimliliğin artacağı, farklı kültür ve mezheplere hoşgörülülük ve saygılı bakan öğrencilerin yetişmesinde katkısı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Y. (2013). *Sözlü Tarihin Ortaöğretim Öğrencileri Üzerindeki Yansımaları*. TUHED. 2013: 2 (1), s. 1-29.

BARTON, C. K. (2001). *You'd be wanting to know about the past: social contexts of children's historical understanding in Northern Ireland and the USA*. Comparative Education Volume 37 no. 1 2001 pp.89-106.

BARTON, C. K., ve Alan, W. McCully. (2008). Tarih öğretimin bağlamında Kuzey İrlanda'da yakın çevrelerini öğrenen öğrencilerin üzerinde okulun etkisini kavrama. *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*. Safran, M. ve Dilek, D. (Ed.). s.61-82. İstanbul: Yeni İnsan.

BİLMEZ, B.; KAYACAN, G.; Aslan, Ş. (2011), *Toplumsal Bellek Kuşaklararası Aktarım ve Algı. Dersim 38'i Hatırlamak*, İstanbul: Tarih Vakfı.

BORA, T. (2009). Ders kitaplarında milliyetçilik “siz bu ülke için neler yapmayı düşünüyorsunuz?”, TÜZÜN, G. (Ed.), *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Tarama Sonuçları*, s.115-141, İstanbul: Tarih Vakfı.

CAUNCE, S. (2008). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. Can, B. B. ve Yalçınkaya A. (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

CAZGIR, V., GENÇ, İ., ÇELİK, M., GENÇ, C., TÜREDİ, Ş. (2011). *Ortaöğretim Tarih 10*. Ankara: MEB.

COPEAUX, E. (2003). Türkiye'de 1931-1993 arasında tarih ders kitapları. Köymen, O. (Haz.). *Tarih Öğretimine Eleştirel Yaklaşımlar*. s.107-113. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

ÇİÇEK, R. (2009). “Tarih Öğretiminde Tartışmalı Konular ve Öğretimi”, *IV. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı*, C:2, s. 151-157.

DANACIOĞLU, E. (2008). *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı.

DEBORD, G. (2012). *Gösteri Toplumu*. Ekmekçi, A. & Taşkent, O. (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.

ERDİLEK, N. (2006). *Türkiye’de Göç Araştırmalarında Sözlü Tarih Metodu*, İlyasoğlu, A. ve Kayacan, G.(Ed.), *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar*. Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı (26-27 Eylül 2003), s.79-85. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

ERSANLI, B., B. (1992). *İktidar ve Tarih, Türkiye’de Resmî Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: Afa.

HAWKEY, K. (2008). Farklı etnik kökenlerden gelen gençlerin İngiliz tarihine bakış açıları: Öğretim programı için öneriler. Safran, M. ve Dilek, D. (Ed.).

21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi. s.107-117. İstanbul: Yeni İnsan.

KARDAŞ, C. (2012). “Tarihsel Olayların Dengbejler Aracılığıyla Sözlü Kültüre Aktarılması”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 1 (1). s. 199-206.

KELEŞ, R. (1976). Kent planlamasında araştırma, Keleş, R. (Ed.) *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*. s. 253-273. Ankara: Sevinç.

KYVIG, D. E. ve MARTY, M. A. (2011). *Yanı Başımızdaki Tarih*. (Özsoy, M., (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı.

MERTER, F & TALAS, M. (2010). *Kültür*. Merter, F. & Talas, M. (Ed.). Sosyoloji. s. 173-189. İstanbul: Lisans.

OKUR, Y., GENÇ, İ., ÖZCAN, T., YURTBAY, M., SEVER, A. (2011a). *Ortaöğretim Tarih 9*.Ankara: MEB.

OKUR, Y., AKSOY, M., KIZILTAN, H., SEVER, A., ÖZTÜRK, M., KARAMAN, M. (2011b). *Ortaöğretim Tarih 11*. Ankara: MEB.

ÖZBEN, M. (2011). *Kirililik Kavramı ve Aleviliğin Asimilasyonu*, İstanbul: Ayrıntı.

ÖZTÜRK, M. (2009). Ders kitapları ve insan haklarına dair bazı satırbaşları, Tüzün, G. (Ed.), *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Tarama Sonuçları*, s. 243-274, İstanbul: Tarih Vakfı.

PARILTI, A. (2006). *Dengbejler Sözüün Yazgısı*. İstanbul: İthaki.

SOMERSAN, S. (2007). Sözlü tarih, araştırmacılık ve tarih yazımına katılım. Özbaran, S.(Haz.). *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. s.368-379. İzmir: Tarih Vakfı.

ŞİMŞEK, A. (2011) Heredotos'tan bugüne tarih yazıcılığına kısa bir bakış. *Türkiye'de Tarih Yazımı*, Engin, V. ve Şimşek, A. (ed.), s. 1-20. İstanbul: Yeditepe.

THOMPSON, P. (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*. Layıkel, Ş. (Çev). İstanbul: Tarih Vakfı.

YAMAN, A. (2007). *Alevilik&Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta.

YAZICI, F. (2011). Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında tarih yazımı. Engin, V. ve Şimşek, A. (Ed.), *Türkiye'de tarih yazımı*, s. 197-219. İstanbul: Yeditepe.